

Fazileta Hafizović

Požeški sandžak i osmanska Slavonija

Sabrane rasprave

BIBLIOTHECA CROATICA:
SLAVONICA, SIRMIENSIA ET BARANYENSIA

Studije

Knjiga 21

Nakladnik:

Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
Slavonski Brod

Za nakladnika:

dr. sc. Stanko Andrić

Recenzenti:

prof. dr. sc. Nenad Moačanin

dr. sc. Vesna Miović

Lektura:

Slavko Sušilović, prof.

Izrada kazala:

Autorica i Tatjana Melnik, prof.

Grafička priprema:

Krešendo

Tisak:

Grafika d.o.o. Osijek

Naklada:

400 primjeraka

ISBN 978-953-6659-95-1

CIP zapis dostupan je u računalnom katalogu Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek
pod brojem 140405046.

*Izdavanje ove knjige novčano je pomoglo Ministarstvo znanosti,
obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.*

Slike na koricama: Prikaz dravsko-savskog međurječja na osmanskoj karti naslovljenoj "Zemlja Požega", u mlađoj rukopisnoj verziji poznatoga zemljopisnog djela *Cihān-nümā* Katiba Çelebija (17. st.), koju je 1788-1789. izradio al-Sayyid Mustafa Sidqi. (Sveučilišna knjižnica u Leidenu, Orijentalne zbirke, Or. 12.363, fol. 65b)

Početak popisa kadiluka Brod, defter iz 1540. (Kopija u Orijentalnom institutu u Sarajevu)

Fazileta Hafizović

Požeški sandžak i osmanska Slavonija

Sabrane rasprave

Zagreb – Slavonski Brod, travanj 2016.

SADRŽAJ

Uvod	7
Opširni defter za sandžak Požegu iz 1579. godine	11
O najstarijem popisu Požeškog sandžaka	35
Vakufi u Slavonskoj Požegi u XVI stoljeću	43
O Gazi Husrev-begovom vakufu u Slavonskoj Požegi	49
Socijalna struktura stanovništva Požege	55
O nekim vakufima u Slavoniji iz XVI stoljeća	77
Širenje islama u Požeškom i Pakračkom sandžaku	85
Grad Požega kao sjedište Požeškog sandžaka: urbani i privredni razvoj u 16. stoljeću	93
Vakufi u Požeškom i Pakračkom sandžaku u periodu osmanske vlasti	157
Slavonija – pitanje uloge derviša u širenju islama	183
Kazalo osobnih imena	191
Kazalo mjesta	196
Kazalo pojmova	202
O autorici	207

UVOD

Historija Slavonije u osmanskome periodu dugo je vremena bila predstavljena samo na osnovi neosmanskih izvora. Razloga za to je bilo više, ali jedan od njih je svakako bilo nepoznavanje osmanskog jezika, na kojem su dokumenti bili napisani, kao i nepoznavanje same administracije koja ih je izdavala. Osmanski jezik je jedan konglomerat sastavljen od turskog, arapskog i perzijskog jezika, tako da se u suštini moralo posjedovati znanje sva tri ova jezika, da bi se rukom pisani dokument mogao pročitati i prevesti. Zbog toga je to vrlo težak i vrlo odgovoran posao, koji zahtijeva i jako puno vremena potrebnog ponajprije za dešifriranje rukopisa, pa tek onda za njegovu obradu. Takav rad se sve više nastoji izbjeći. Tako nešto događa se i s drugim vrstama izvora, ne samo s osmanskim. To je dovelo do danas popularnog, a vrlo agresivnog trenda umanjivanja značaja izvora. Danas se bira, kako reče nedavno preminuli beogradski historičar Bogumil Hrabak, „kompilativnost u pristupu prilikom izrade naučnih djela, gdje se insistira na sintezi, dok se (arhivska) istraživanja tretiraju kao nebitna“.

Rame uz rame ovoj činjenici stoji i postmodernistički stav o potrebi dekonstrukcije historije kao discipline i kao profesije. Insistiranje na postojanju više istina, fragmentarnih, raznolikih, provizornih, relativnih i tome sličnih, toliko usitnjenih i dovedenih do apsurdna, dovodi u sumnju i samu činjenicu da se događaj uopće odigrao. Rad na ovoj i sličnim temama najbolji je način da se pokaže da historijska disciplina i historiografija, u današnjem univerzumu nesigurnih postmodernističkih ideja, u svojim istraživačkim pothvatima za predmet svoga bavljenja ima čvrsto uporište u dokumentu, *neporecivom pismu historije*. To se pismo svakako zasniva na metodskoj praksi historijske discipline i na interpretaciji povijesne zbilje, s tim što je ta interpretacija čvrsto oslonjena na izvore.

Usporedo s tim, događaji, koji su usko povezani uz ovu vrstu istraživanja, bivali su predmetom različite i, često, dijametralno drugačije analize i znanstvenog zaključka u historiografskim ispisima autora različitog nacionalnog porijekla. Među njima bilo je i još uvijek ima i onih koji, umjesto čvrstog i neoborivog povijesnog pokazatelja i činjenica, svjesno njeguju predrasudnu svijest o događajima iz vremena osmanske

uprave na Balkanu, stvarajući tako od zajedničke historije trajno žarište animoziteta i neprevladivih razmirica, na bilo kojem planu da se gleda. Mitologiziranje prošlosti nije završeno, bez obzira na to što smo u XXI stoljeću. Međutim, poštenu pristup zadužuje nas da težimo historijskoj objektivnosti, koliko god je to moguće. Ali, istraživaču se događa da, čak i kad se trudi da ima takav pristup, upravo zbog toga što njegov kritičar daje prednost mitu nad činjenicom, bude proglašen za osmanofila ili osmanofoba, da uzmemo naše područje rada.

Sklopom okolnosti sam za svoj prvi radni zadatak uopće dobila defter Požeškog sandžaka. I svoj magistarski rad pod naslovom *Grad Požega kao sjedište Požeškog sandžaka – urbani i privredni razvoj u XVI stoljeću* uradila sam najvećim dijelom na osnovi deftera. Defter, katastarski popis određenog područja, vrlo je značajan dokument, koji pruža obilje podataka iz vrlo različitih aspekata života. Poznato je da defteri ne pružaju informaciju o svakom stanovniku određenog područja, najčešće grada, ali je informacija koja je data apsolutno pouzdana. Ali defteri nisu jedini izvori za ovaj period, postoji niz različitih vrsta dokumenata, koji sadrže također dragocjene podatke, najprije za područje na koje se odnose, a zatim i šire, a koje možemo koristiti da dopunimo ono što nam nedostaje. Nažalost, najveći broj ovih dokumenata koji se odnose na Slavoniju nije sačuvan. Za ovu oblast nije sačuvan nijedan sidžil, također izuzetno važna vrsta izvora, izuzevši nekoliko posredno sačuvanih ispisa iz sidžila osječkog kadiluka, a ovdje ćemo vidjeti i jedan posredno sačuvan ispis iz sidžila kadije Đakova. Sretna je okolnost što su neki dokumenti, poput deftera, pisani u dva primjerka, od kojih je jedan bio slan centralnoj administraciji u Istanbulu, tako da se ovi često mogu pronaći u Osmanskom arhivu Predsjedništva vlade u tom gradu.

Radovi sakupljeni u ovom izdanju napisani su upravo na temelju izvora osmanske provenijencije. Neki od njih su početnički, jer su to prvi radovi koje sam uopće napisala, počinjući se baviti ovim poslom. U nekim radovima podaci se ponavljaju, ali to se tada nije moglo izbjeći. Međutim, gledajući ih i danas, mislim da je njihova najveća vrijednost upravo u njihovoj apsolutnoj oslonjenosti na izvore. To su podaci koji se ne mogu falsificirati ili zanemariti. Naravno, oni se mogu i moraju, različitim metodološkim postupcima, dodatno obraditi, da bi dali kompletnu informaciju, koja će popuniti neku od praznih kockica u mozaiku prošlih događanja. To je rad koji istraživaču izvora sigurno donosi najviše radosti.

Ovdje doneseni radovi objavljeni su u više znanstvenih časopisa, čije sam nazive dala u fusnotama, a poredani su kronološki, kako su i objavljivani. Svaki rad je doraden u međuvremenu pronađenim novim podacima, bilo da su oni direktno iz izvora,

bilo iz literature koja se u proteklom vremenu pojavila. Novi podaci saopćeni su u fusnotama, dok je osnovni tekst uglavnom ostao isti. Također su dodata i nešto šira objašnjenja manje poznatih termina, na mjestu gdje se svaki od njih prvi put spominje.

Ove i slične teme dobivaju na aktualitetu ima li se u vidu činjenica da su događaji, koji su usko povezani uz ovu vrstu istraživanja, predmet različite i, često, dijametralno drugačije analize i znanstvenog zaključka u historiografskim ispisima autora različitog nacionalnog porijekla. Ako su takvi pristupi možda i imali svoje opravdanje u vrijeme potrebe za jačanjem nacionalne svijesti, danas sigurno nema razloga da historičari budu ti koji će manipulirati podacima do kojih dođu. Osim što je anakrono, vrlo je i opasno manipulirati istinom, posebno u sklopu najnovijih geostrateških i geopolitičkih prestrojavanja u Jugoistočnoj Europi, a posebno u regiji Balkana, kada se vrši ponovno definiranje nacionalnog i kulturnog identiteta naroda ovog podneblja. Reflektiranje događaja iz dalje prošlosti, posebno iz razdoblja osmanske vlasti u regiji Balkana, kao i razdoblja nakon odlaska Osmanlija iz ovog dijela svijeta, trebalo bi imati za cilj da se ti događaji osvijetle jasnije, a ne da se dodatno zamute. Istina je jedna, što god tko mislio. Mi je najčešće ne možemo odmah sagledati u cjelini, ali trebamo se truditi, kako je već rečeno, da popunjavamo mozaik, a ne da se svatko drži svoje kockice koju je pronašao i osvijetlio, misleći kako je to cijela istina i kako nema više ničega.

Tu su nam izvori nezamjenjivi, osmanski, latinski, zapadni, bilo koji. Metodološke inovacije koje su se pojavile u međunarodnoj osmanistici u posljednjih četrdeset-pedeset godina samo su još jedan način da se izvor upotrijebi maksimalno kvalitetno, tako da ne ostavlja prostora dvo- i višesmislenim tumačenjima. Hrvatski osmanisti, u novije doba, već su uradili više nego respektabilan posao, a nadam se da ćemo ga i dalje zajedno raditi.